

1. La recerca en pedagogia a Catalunya. Importància i consideracions inicials

Conscients que és l'educació el principal motor de progrés i de desenvolupament cultural, social i econòmic dels pobles, ens preocupa com es pot contribuir a aquest progrés des de la recerca en el nostre camp.

Els recursos naturals del nostre territori són molt limitats, escassos, podríem dir. S'ha dit tant que ja és un tòpic. Per tant, serà la formació de les persones la millor riquesa de què es podrà disposar en el futur. I a la millora d'aquesta formació haurà de contribuir la recerca en educació. Tot el que es faci en aquesta recerca s'ha de considerar inversió i no pas despesa. Encara que el rendiment no es vegi a gaire curt termini.

Però, per ser útil, la recerca s'ha de dedicar de manera preferent a ajudar a resoldre problemes educatius reals, pràctics i imminents (individuals o col·lectius). La recerca educativa ha d'incidir *a)* directament en el fet educatiu, *b)* en la formació del professorat, el qual incidirà en la pràctica, a curt i a mitjà termini, i *c)* en l'estructuració i planificació del sistema educatiu en el seu conjunt.

No s'ha d'excloure, tanmateix, una recerca fonamental, teòrica, fruit de la reflexió sobre els problemes de sempre, intemporals o encarnats en l'ara i ací del fet educatiu. Aquesta reflexió, així com la recerca de tipus històric, ha servit, i encara és necessària, per recordar-nos qui som i d'on venim, per retornar-nos la identitat perduda com a poble en el massa llarg període de la foscor de bona part del segle passat.

2. Objectius

Fem nostres els objectius de la declaració de l'IEC sobre recerca i país. I els apliquem a la recerca pedagògica a Catalunya i als països de parla catalana.

De la declaració de l'IEC fem nostre, sobretot, el primer punt, traduint-lo al fet educatiu: «La recerca i la innovació constitueixen les bases més sòlides per al desenvolupament continuat dels

pobles». Això és ben cert en educació i també ho és el que afegeix la declaració suara esmentada, que es necessita «la complicitat de tota la societat». Per part de l'administració, facilitant recursos de tota mena, no només econòmics. I per part del conjunt de la societat, valorant, a més de l'activitat educativa, la recerca sobre aquesta mateixa activitat.

Quan es va constituir, ara farà un parell d'anys, el Grup de Recerca de la Societat Catalana de Pedagogia (SCP), va acordar proposar-se els objectius següents, alguns dels quals —singularment els dos primers— ja han estat ben assolits pel recent *Report de la recerca a Catalunya*, elaborat per l'equip coordinat per Josep González-Agàpito:

a) Localitzar les principals línies de recerca que s'estan duent a terme en l'àmbit educatiu dels països de parla catalana, amb la finalitat de conèixer per on va la recerca i quins aspectes són més potents o també més mancats i més necessaris.

b) Desenvolupar, d'acord amb els recursos disponibles, un inici de base de dades de recerca a Catalunya i plantejar-ne l'actualització sistemàtica, organitzant una xarxa de recollida d'informació.

c) Donar a conèixer l'estat de la qüestió i difondre les recerques mitjançant la revista de la SCP.

d) Contribuir a la identificació dels problemes educatius actuals de major relleu.

e) Assessorar les institucions públiques en l'àmbit de la recerca educativa, emetent els informes que siguin sol·licitats, o bé per pròpia iniciativa.

f) Reclamar més atenció i recursos per a la recerca educativa a Catalunya.

3. Conceptes i enfocaments (paradigmes de la recerca pedagògica actual)

Des dels últims vint o vint-i-cinc anys, coincidint amb l'origen de la nostra societat, han coexistit diferents enfocaments, amb tendència a evolucionar cap als més recents. Per aquest ordre, tindriem:

a) Positivista, tecnològic o tècnic.

b) Fenomenològic, etnogràfic o pràctic.

c) Crític.

d) Emergent.

— Complexitat i teoria del caos en educació.

El primer té aspectes positius, però avui està desacreditat, acusat de científic i conservador. Això no obstant, algunes de les seves aportacions seran necessàries i així es reconeixerà en el paradigma emergent, que ja comença a apuntar en el panorama actual.

Cadascun d'aquests paradigmes, almenys els tres primers, responen als interessos tècnic, pràctic i crític de què parlava Habermas. Responen també a un saber instrumental, pràctic i emancipador, respectivament. Segons el mateix Habermas, el mitjà predominant emprat per a desenvolupar-los és el treball en el primer cas, el llenguatge en el segon i, finalment, l'ús del

poder en el tercer. Les ciències més representatives de cadascun serien les empiricoanalítiques en el tècnic (física, química, ciències de la natura), les hermenèutiques en el cas de l'enfocament pràctic (antropologia, lingüística, psicoanàlisi...) i en el tercer cas de l'enfocament crític, el model estaria en les ciències també anomenades per aquell autor com a ciències crítiques (política, economia, sociologia).

3.1. *Paradigma tècnic*

Es tracta d'un enfocament titllat de burocràtic i administrativista. En educació i teoria del currículum destaquen autors com Bobbitt i sobretot Ralph Tyler, el més clàssic de tots els teòrics del currículum acadèmic racional i tecnològic. Persegueixen la màxima eficàcia, costi el que costi. Es basen en una distribució de la feina, tal com recordava la pel·lícula de Chaplin *Temps moderns*. Es concedeix massa importància als mitjans per a aconseguir uns objectius educatius concrets definits en termes de conducta. No és debades que la psicologia predominant és la conductista.

Altres característiques d'aquest enfocament serien el predomini del positivisme lògic o l'aplicació dels principis de les ciències físiconaturals a les ciències socials. En aquest enfocament interessa més l'estudi del producte acabat abans que no el procés seguit per arribar-hi. Les tècniques d'investigació són quantitatives i són portades a terme per «experts» externs al mateix procés educatiu. Amb això es desenvolupa una pretesa científicitat, neutralitat i objectivitat. L'ús de tecnologies, no només en forma d'instruments materials, sinó també de relació entre mitjans i finalitats, serveix per donar nom a un paradigma que també s'anomena *tecnològic*.

En la seva forma més pura, es pot dir que avui ha estat abandonat. Això no obstant, molts elements, com l'ús de mètodes quantitius, encara que no amb exclusivitat, poden aparèixer a la versió que anomenarem *emergent*.

3.2. *Paradigma pràctic o interpretatiu*

El nom li ve de l'interès predominant per resoldre problemes pràctics de l'ensenyament o de l'educació en general. Considerat humanista per la seva implicació en la vida social, utilitza com a mètode de recerca i d'intervenció, a més de l'estudi etnogràfic, la deliberació entre els participants. Metodologies totes, de tipus més qualitatiu. Hi trobem un predomini de la fenomenologia i de l'interaccionisme simbòlic. Cerca la comprensió de l'acció educativa en el seu propi context, el de la vida quotidiana, el de les relacions socioculturals. És per això que concedeix tanta importància a la pràctica i a l'anàlisi del llenguatge. La vida de l'aula, multidimensional i impredecible, pren així una nova rellevància.

No es pot dir que aquest paradigma estigui obsolet o abandonat avui. La majoria de les seves aportacions resten presents en els paradigmes posteriors. La vigència actual dels mètodes de recerca de tipus qualitatiu és una conseqüència clara de l'acceptació dels principals postulats d'aquest enfocament.

3.3. *Paradigma crític*

Un nou enfocament sorgeix amb el predomini del cognitivisme per damunt del conductisme. Així com també hi ha influït l'estudi del procés més que no del producte acabat. La investigació qualitativa consistirà en una investigació feta pels mateixos participants en el procés, amb una col·laboració no jeràrquica, en la qual els investigadors constitueixen equips i intervenen en el procés. Es té en compte la influència de factors socials i polítics, i així hi ha una consideració especial del currículum ocult o latent, del currículum no escrit, però que influeix. Es reconeix i es té en compte el pes de la ideologia perquè, sabent-ho, se'n poden controlar els efectes millor que no pas deixant-ho de banda.

La teoria es troba compromesa amb l'emancipació personal i col·lectiva. És per això que es pot destacar una especial valoració dels aspectes ètics i axiològics. L'objectiu declarat és una transformació cultural i social.

Destaquen en aquesta nova visió, encara vigent en molts aspectes, Apple, Giroux, Popkewitz i Kemmis com a teòrics i, evidentment, Paulo Freire en tota la seva actuació pràctica o de fonamentació.

3.4. *Paradigma emergent*

Alguns autors ja han començat a utilitzar aquesta nova denominació per incloure el conjunt de moviments que apunten vers el futur més pròxim. No es pot assegurar que acabin de tenir acceptació ni el nom, ni les característiques d'aquest possible paradigma. Utilitzen aquest nom, entre d'altres, Guba i Moraes.

Es pot dir *emergent* perquè encara no ha acabat de fer-se. Sense una altra denominació específica i sense un contingut gaire especial diferent dels altres tres paradigmes. Potser voldria representar una síntesi dialèctica entre metodologia quantitativa i qualitativa, una complementarietat d'enfocaments. Com que encara no és, no podem saber com serà. Però probablement, si s'arribés a desenvolupar, tindria en compte:

- a) L'enorme complexitat del fet educatiu.
- b) La mundialització i la societat del coneixement.
- c) El pensament postmodern.

Encara és aviat per fer-ne una descripció i, ni de bon tros, una valoració. Però si en el seu desenvolupament —incipient a hores d'ara— acaba influïnt-hi, com sembla, la teoria de la

complexitat i del caos, que en educació desenvolupen autors com Morin, Colom i d'altres, hi trobarem elements del tipus següent:

a) Subjectivisme: el subjecte investigador es barreja amb l'objecte d'estudi.

b) Convivència amb la incertesa i impredictibilitat.

c) Globalització: al mateix temps que es dona una extensió mundial i instantània de la informació, hi ha el perill cert de l'aparició de noves formes de desigualtat amb l'exclusió digital d'amples capes de la població, que cada vegada quedaran més apartades de la riquesa i tindran més dificultats per sobreviure.

d) Influència dels principis de la teoria del caos: dialògic, recursiu i hologramàtic, que no és moment aquí de tractar.

4. Mètodes i característiques de la recerca educativa

En resum, els principals mètodes de recerca educativa se centren en els quantitius i qualitius. Sempre que prescindim en aquesta exposició de l'especulació filosòfica pròpia d'una recerca teòrica bàsica i del mètode històric, propi de la recerca en història de l'educació o fins i tot en història de la pedagogia.

No és difícil assenyalar les diferències entre ambdues tradicions —quantitativa i qualitativa—, encara que el més interessant seria veure'n la complementarietat.

Els mètodes quantitius persegueixen assolir generalitzacions predictives, en forma numèrica i estructurada. Utilitza metodologia estadística i mostres seleccionades a l'atzar, per poder ser representatives. Es tracta de mètodes inferencials i hipoteticodeductius, basats en el positivisme. Manegen les variables de manera experimental, empírica i controlada. A còpia de dissenys experimentals i quasi experimentals, estudis correlacionals o investigacions *ex-post-facto*. Persegueixen l'estabilitat dels resultats per poder generalitzar-los, encara que això no sempre sigui fàcil o ni tan sols possible moltes vegades.

Els mètodes qualitius, en canvi, parteixen d'ocurrències particulars. No són tan holístics com els anteriors i no cerquen generalitzacions absolutes. Per això fan ús de la prosa personal en les descripcions de les situacions. Es tracta d'un enfocament més artístic i flexible. Algunes vegades, els estudis de casos poden comptar només amb una mostra seleccionada petita, sense intervenció de l'atzar. Tan petita que algunes vegades fins i tot $N = 1$. Però això no és cap obstacle perquè no es pretén obtenir resultats que es puguin aplicar a moltes més situacions. La seva finalitat és sobretot descriptiva i inductiva. Com ho són l'etnografia i l'anomenada recerca-acció (*action-research*). Un cas particular de la qual és la investigació cooperativa. La metodologia qualitativa utilitza cada vegada més formes biogràfic-narratives (històries de vida, relats, diaris...). Precisament fa un temps que a la nostra societat s'ha iniciat un seminari força relacionat amb aquesta temàtica.

5. Temes i àmbits principals de les recerques

Si es consulta el voluminós document de la *Recerca a Catalunya* (1997) es podria pensar que no existeix amb prou feines gaire activitat investigadora en el camp pedagògic en aquell període. Només una dotzena de grups de recerca de qualitat pertanyents a quatre universitats. Però això no respon a la realitat, ja que el volum d'investigacions, publicacions i tesis és força més considerable, com està posant de manifest el Grup de Recerca de la Societat Catalana de Pedagogia, constituït en observatori permanent. Ja Sarramona (1991) havia trobat en el període de 1986-1990 un camp més estès i treballs posteriors han anat clarificant-lo encara més.

Els documents elaborats en el marc dels *Reports de la recerca a Catalunya* de l'IEC (González-Agàpito, 1998, i també un equip constituït pels mateixos especialistes, amb la incorporació de Xavier Laudo, el 2004, i publicat el 2005) abracen els períodes 1990-1995 i 1996-2002. Precisen més de mig centenar de línies agrupades en nombrosos àmbits perfectament identificats. També s'inclou al primer *Report* una relació d'investigadors que caldria ampliar considerablement, així com el nombre de les seves aportacions. Al segon *Report* ja no apareixen noms propis, sinó els noms dels grups consolidats més estables i amb major producció.

Les quatre línies més representatives recollides en el primer estudi van ser:

- a) Aprenentatge de llengües (9,5 %, $n = 175$).
- b) Investigació i innovació educatives (6,7 %, $n = 124$).
- c) Formació del professorat (6,7 %, $n = 124$).
- d) Noves tecnologies i educació (5,2 %, $n = 95$).

A les quals Bartolomé (2000) afegeix el conjunt format per diverses línies que compondrien l'atenció a la diversitat:

- a) Integració de deficients.
- b) Necessitats educatives de grups menys afavorits.
- c) Educació i gènere.
- d) Educació multicultural.

Els camps amb un nombre superior de recerques, fins a arribar a un 70 % de densitat dels descriptors totals, són els següents, la majoria dels quals podrien agrupar-se en una constel·lació de caràcter didàctic clàssic:

- a) Didàctica especial.
- b) Currículum.
- c) Educació no formal.
- d) Psicopedagogia.
- e) Educació per nivells.
- f) Tecnologia de l'educació.
- g) Avaluació.

En el darrer període ha augmentat considerablement el nombre de grups de recerca de qualitat, així com s'han consolidat xarxes temàtiques. La metodologia s'ha anat afinant i, tot man-

tenint el rigor necessari, ha anat evolucionant cap a paradigmes qualitius de caire etnogràfic. Una de les principals prioritats de la recerca és la capacitat d'influir en la pràctica educativa. Les convocatòries del Departament d'Ensenyament han incidit en aquest aspecte, així com també la major part de la recerca desenvolupada als instituts de ciències de l'educació (ICE) de les universitats catalanes. Caldria vetllar per augmentar la transferència de la resta de la recerca desenvolupada a totes les universitats.

Amb el quadre següent podrem veure el resum dels àmbits de recerca més nombrosos i també aquells que ho han estat menys, comparant els períodes que abasten els dos reports de l'IEC (vegeu González-Agàpito *et al.*, 1998 i 2005):

QUADRE 1
Àmbits de recerca

<i>Àmbits amb major producció</i>		<i>Àmbits amb menor producció</i>	
<i>1990-1995</i>	<i>1996-2002</i>	<i>1990-1995</i>	<i>1996-2002</i>
Didàctiques especials Psicopedagogia	Didàctiques especials Psicopedagogia	Educació especial Política i planificació educativa	Organització educativa Educació especial
Desenvolupament curricular	Tecnologia educativa	Pedagogia social	Política i planificació educativa
Educació per nivells Educació no formal	Aspectes socials Desenvolupament curricular	Història de l'educació Educació comparada	Formació professional Educació comparada
Tecnologia educativa	Història de l'educació		Educació per nivells

Les didàctiques especials o específiques ocupen el primer lloc en cada període i, entre elles, la didàctica de la llengua. Això no vol pas dir que s'hagi resolt el cas de l'acolliment i el tractament de la diversitat lingüística en els nostres centres educatius. Només indica que hi ha un volum important de feina feta en aquest sentit. Els estudis catalogats com de psicopedagogia es mantenen en segona posició. En el segon període veiem augmentar molt la tecnologia educativa i baixar el desenvolupament curricular i l'educació per nivells. S'ha de tenir present que, en aquell primer període, es va viure l'aplicació de la important reforma curricular de la Llei orgànica general del sistema educatiu (LOGSE), cosa que segurament va condicionar el desenvolupament a l'entorn del currículum. Suposem que no trigarà a tornar aquella primera tendència a l'alça. També els aspectes socials i les recerques històriques apareixen darrerament en bon lloc i ha passat aquest últim de ser un dels camps amb menys investigacions a estar entre els que en tenen més.

L'educació especial, l'organització i planificació i l'educació comparada es confirmen en ambdós períodes com a camps amb poques recerques. No obstant això, aquest fet no significa que calgui potenciar-los per sobre d'alguns camps més ben situats sense fer una anàlisi més aprofundida de quines són les veritables i més urgents necessitats del sistema educatiu del país.

6. Problemes i dificultats que ens trobem

Una recerca com aquesta, en profunda transformació qualitativa i evolució constant, no deixa de tenir problemes, els principals dels quals probablement estiguin relacionats amb el *reconeixement*, la *coordinació* i el *finançament*. Per això, entre altres causes, aquesta recerca apareix massa sovint *fragmentada* i a partir d'ara caldria fer un esforç per consolidar conjunts harmònics i potents. També s'està veient certa participació internacional sobretot en programes de la Unió Europea, participació que s'hauria de potenciar per fer la recerca més valuosa i competitiva en el pla internacional.

Destaquem els problemes següents:

- a) Problemes de reconeixement social, desenvolupament i millora, que passa per la coordinació general i l'agrupació en xarxes interuniversitàries, cosa encara incipient.
- b) Epistemològic: trobar el lloc que correspon en l'espectre científic (social i aplicat).
- c) Epistemològic: trobar la definició del paradigma (moment de crisi).
- d) Valoració de la recerca educativa o en educació.

Als anteriors problemes, comuns a tot arreu, cal afegir-hi la present situació catalana: d'una presència força discreta del nombre de recerques i grups s'ha passat a una veritable eclosió en quantitat i també en qualitat i rigor.

Per això ara, el que cal és:

- a) La sistematització: constitució d'equips consolidats i continuïtat de les línies i programes de recerca amb l'establiment de xarxes entre els països de parla catalana i també amb l'estranger per donar una àmplia visió internacional.
- b) Aplicació als temes prioritaris. Temes que s'hauran de decidir acuradament amb la conjunció de molts factors i moltes anàlisis. No ho hauria de decidir únicament l'administració pública, sinó que hi haurien d'aportar opinions contrastades les universitats i organismes independents com l'IEC.
- c) La llengua catalana és cada vegada més present en la recerca, però cal mantenir-ho així.
- d) La temàtica de recerca pròpia i aplicada als problemes prioritaris del país. També es va reconduint la qüestió i millorant en aquest sentit. Cal prioritzar la proximitat de la recerca al territori, ja que no sempre ha estat d'aquesta manera.

6.1. Formació de personal investigador

Ens podem plantejar si l'investigador pur, professional, té sentit en educació. Com en tots els camps, segurament sí, a condició que no es mantingui allunyat de la pràctica i del seu objecte d'estudi.

Tot el professorat de tots els nivells educatius és susceptible de convertir-se en investigador de la seva pròpia realitat. Però per a això cal més formació, o bé una formació diferent. Ens consta que s'hi està pensant, però és un problema general. Guanyar el professorat per a la recerca suposa una revalorització de la seva tasca, menys burocràtica i més creativa. Amb més com-

promís i amb noves eines d'innovació. Encertar la millor solució en el nostre país pot suposar la diferència entre la mediocritat i l'excel·lència.

6.2. Ajuts per a la recerca

Les institucions que promouen la recerca i d'on es poden obtenir recursos són:

a) Comunitats europees i entitats internacionals, però encara són pocs els equips de recerca que aprofiten aquesta font de finançament.

b) Associacions internacionals com l'American Educational Research Association (AERA) i l'European Educational Research Association (EERA) no ofereixen ajuts, però poden contribuir a la màxima difusió de les nostres recerques si es presenten als seus prestigiosos congressos internacionals. L'Association for Teacher Education in Europe (ATEE) ha celebrat ja dos congressos internacionals a Barcelona.

c) Dintre del Ministeri d'Educació, l'organisme que ofereix el suport, les beques i la divulgació de les recerques és el Centre d'Investigació i Documentació Educativa (CIDE).

d) A Catalunya, ho fan el Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació (DURSI) i la Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica (CIRIT).

e) El Departament d'Educació ofereix llicències per a estudis als docents de primària i secundària que presenten projectes de recerca o d'innovació educativa.

f) Totes les universitats i els ICE subvencionen en alguna mesura grups precompetitius.

g) I també algunes institucions privades han tingut un paper molt interessant, com la Fundació Jaume Bofill.

El complement de l'Institut d'Estudis Catalans pot ser d'un gran interès per potenciar estudis que no quedessin prou emparats per aquestes altres institucions, que, malgrat tot, seguiran essent les que hauran de proporcionar el gruix principal de les beques i subvencions. En el nostre camp, l'empresa privada no hi té un paper rellevant.

7. Conclusions

El panorama dibuixat es troba en una evolució que resulta necessari analitzar en profunditat l'escandall que representava el *Report* del 2004 i que permetia obtenir tant el mapa de la situació en aquells moments com el de les *necessitats* principals, entre les quals es podrien destacar, a més de les que indica el mateix informe:

a) Els canvis educatius i socials necessaris per adaptar-nos a la societat del coneixement, una societat en procés de transformació a l'època de la globalització i amb una incidència a l'escola cada vegada més gran de la immigració vinguda de tots els punts cardinals, però sobretot del sud (Magrib) i de l'Amèrica Llatina.

b) La formació de la identitat personal en una societat plural i l'educació per a la ciutadania, la convivència positiva i la participació democràtica.

c) La influència del món professional i social en la formació inicial i permanent amb el pes de les tecnologies de la informació i de la comunicació.

Sense abandonar les línies bàsiques, algunes de més teòriques, ni les línies aplicades que encara s'estan desenvolupant i segueixen essent imprescindibles.

Podem proposar com a temes prioritaris, d'interès preferent a la recerca pedagògica:

a) Adequació del sistema educatiu a les noves necessitats.

b) Cohesió social i identitat: una cultura comuna, base mínima per a la cohesió.

c) Tractament de la diversitat cultural i lingüística.

d) Avaluació per a la millora. Aplicació de reformes contrastades per a un sistema educatiu de qualitat. M'hauria d'atrevir a dir «d'excel·lència», perquè no demano pas elitismes, sinó màxima qualitat per a tothom, ja que el que hi ha en joc és el desenvolupament social i econòmic, la supervivència d'una llengua, d'una cultura, i la millora de les condicions de vida dels ciutadans a través de l'educació.

Què poden fer la SCP i l'IEC?

Ni la Societat Catalana de Pedagogia (SCP) com a filial de l'IEC ni l'IEC mateix no han de fer el que és objectiu i funció, raó de ser, d'organismes com els departaments universitaris, els centres o els instituts de recerca. Però poden col·laborar-hi amb l'avantatge de tenir un abast territorial i suprauniversitari ben clar, més extens i comú.

Es pot mantenir el sistema actual, o fins i tot intensificar i crear un sistema nou més ampli d'ajuts, beques i premis a la recerca educativa. Tal com està ara, un únic premi bianual hauria de resultar insuficient.

Per tal de promoure la recerca i difondre-la cal utilitzar la pàgina web, potenciar les publicacions —sembla que anem pel bon camí amb la *Revista Catalana de Pedagogia*—, mantenir una base de dades actualitzada constantment i consultable en línia. La base WebGrec de les universitats de Barcelona i de les Illes Balears no és consultable obertament. D'altra banda, les bases ERIC, EUDISED i REDINET no són prou adequades per a la investigació genuïnament catalana, encara que sí per a la internacionalització de la nostra recerca.

Podem seguir fent, com fins ara, seminaris, simposis, congressos, taules rodones, conferències d'investigadors d'aquí i d'arreu. Estant amatents a l'evolució dels corrents pedagògics més actuals, contribuir a divulgar els resultats de la recerca més avançada i participar en la recerca i la difusió dels treballs que tinguin per objecte l'educació més genuïnament catalana. I, finalment, promoure la recerca entre els socis i sòcies, tot facilitant-los instruments o recursos. O, com a mínim, no escatimant ocasions de debat i de trobada.

Bibliografia

- BARTOLOMÉ, Margarita (2000). *Cap on va la investigació educativa*. Barcelona: Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona.
- BARTOLOMÉ, Margarita; SANCHO, Joana (1996). *Llibre blanc de la recerca educativa a la Divisió de Ciències de l'Educació*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- GONZÁLEZ-AGÀPITO, Josep [dir.] (1998). *Reports de la recerca a Catalunya: Pedagogia*. Barcelona: IEC.
- GONZÁLEZ-AGÀPITO, Josep [coord.]; BENEJAM, Pilar; COLOM, Antoni J.; MATEO, Joan; SARRAMONA, Jaume; LAUDO, Xavier (2005). *Reports de la recerca a Catalunya: Pedagogia (1996-2002)*. Barcelona: IEC.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2004). *Perspectives del segle XXI: Recerca i país*. Barcelona: IEC. [Declaració Institucional del dia 21 d'octubre de 2004]
- MATEO, Joan; VIDAL, M. Carme (1997). *Enfocaments, mètodes i àmbits de la investigació psico-pedagògica*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya.
- Recerca a Catalunya* (1997). Barcelona: Comissionat per a Universitats i Recerca.
- SARRAMONA, Jaume [coord.] (1991). *Llibre blanc de la recerca educativa a Catalunya*. Barcelona: Direcció General d'Universitats.